

u himalajskim dolinama

vera vučkovački-savić

Jesenji festival Dussehra

Svake jeseni, u oktobru, kada letnilo zelenilo drveća i livađa počne da se boji zlatnim, crvenim i mrkim tonovima, slavi se veliki festival dussehra. Celi deset dana traju procesije, pozorišne igre i plesovi: narodni i verski. U grad Kulu dolaze ljudi iz sela na najviših planina, dalekih dolina i visoravnini. Svako selo, svako čak i najmanje naselje u ovoj 80 km. dugoj dolini ima svog sopstvenog boga. Oni će svi biti doneti u dolinu Kulu na specijalnim nosiljkama. Lice svakog boga prekriveno je maskom od zlata ili srebra koja se preko cele godine čuva u hramovnom rezervu. Bogovi siromašniji zajednica zadovoljavaju se maskom od mesinga. Tu su i božanski simboli, pažljivo izglađani. U procesiji bogova oni blještaju i sjiju na suncu. Iznad svake nosiljke razapeta je amrela, indijski simbol uzvišenosti, moći i čistoće. Cvetni girlandi, svilene marame i šalovi, srebrni tanjirici i cizelirana zvona krase nosiljku boga, okruženu hramovnim služavcima i muzikantima. Oni udaraju u doboša i duvaju u vesele halali, ogromne šumske trube. Naravno, u procesiji su i gurui, verski učitelji – mudraci koji, u punom transu, tumače »želje i naredbe« bogova pod maskama.

Maidan, veliki trg Kulua je sastajalište svih bogova. Ovde se, istovremeno, održavajesenjeni vašar i sajam divnih pašmina šalova, izvanredna tkanja od kašmirske vune, zatim srebrni bakrači, činije, čaše i tepisi od vune, ali se čine kao da su izrađeni od najlistavije svile, slatkisi i figure bogova od gline, mesinga ili srebra.

Lokalni bogovi odaju poštu vrhovnom bogu doline Ragunathu. Postao je glavno božanstvo doline u XVI veku zahvaljujući radži Kulua, Jagat (Džagat) Singhu koji je postao i njegov prvi obozavalac. Ovaj akt usledio je kao rezultat spora između vladara i crkve, u kome je feudalni vladar odneo pobedu jer je uspeo da boga-zaštitnika svoje porodice proglaši vrhovnim božanstvom na račun klerikalnih bogova; narod je listom pristupio obožavanju novog boga. Vlast feudalaca je nestala, ali staro verovanje je ostalo. I danas procesije masovno kreću u hram Ragunatha da mu se pokloni i prinesu žrtve u cveću, mirisima i tamjanu. Peti dan je kulminacija festivala. Boga Ragunatha voze u ukrašenim kočijama, a iza njega stupa duga procesija bogova poredanih po rangu. Na obali reke obavljaju se ritual radi koga su se okupili svi ti lokalni bogovi. Posle povratka, na trgu se prikazuje deo iz epa Ramayane u kome dobro pobede zlo. Uz to prikazuje se i istorija princa Rame, njegove žene Site i brata Lakšmana u vreme njihovog izgnanstva u šumu, zatim borba sa krajem demona Ravanom sa Cejlona koji je oteo Situ, ali ga je Rama, uz pomoć boga majmuna Hanumana, pobjedio i oslobođio Situ.

Drama se završava festivalskim plesom. Plesovi božanskih maski prikazuju borbu sa demonskim kraljem. Na kraju pobeduju bogovi a demon, zajedno sa svojim dvorcem, biva barutom raznesen i spaljen. Tada se oglase trube a narod se veseli trijumfu bogova. Sve demone guta plamen, a pepeo brzo raznese vjetar.

Tom prilikom na žrtveniku se kolju: jedan bivo, petao, koza, riba i rak. Boga Raghunatha u njegovim kićenim kolima, odvoze u hram, a prate ga blještave maske. Ne vraćaju se svi bogovi svojim kućama u svoje hramove; neke od njih svečano odvoze u Manali u hram boginje Hidimbe. Tu će bogovi ostati nekoliko nedelja da bi se napojili novom snagom kako bi bili u stanju da obavljaju svoje božanske dužnosti: da daruju kišu i osiguraju sreću vernicima svog atara.

Legenda o Hidimbi

Iznad divne vazdušne banje Manali, zaklonjen gustom jelovom šumom, leži mali hram boginje Hidimbe. Suncčevi zraci ga retko kad osvetle. To je mala drvena pagoda, sagrada iznad plitke pećine koja je, verovatno, u staro doba bila mali pećinski hram ukršten ponikom rezbarijom. Legenda kaže da je radža, mecena ovog hrama (XVIII vek) bio toliko zadivljen svojim drvenim hramom da je zaželeo da nikо više takav hram nema. Zato je naredio da se umetniku-rezbaru odseče desna ruka. Ali ovaj je doznao šta mu se spremi, pa je bržebolje prevarom pobegao iz Manalija u Champu. Tu je izvanrednim rezbarijama ukrasio hram lokalnog boga Trilok Natha, ali radža iz Manalija ga je pronašao i odsekao mu glavu.

Hidimba boginja kojoj je posvećen hram iznad Manalija, je izgleda drevna domorodačka boginja – srna. Kada su i ove krajeve osvojile arijske religije, prvo brahmanizam, pa buddhizam i najzad hinduzam, Hidimba je adaptirana u njihov panteon: kao legendarna figura epa Mahabharate i najzad kao žena velikih bogova (danasa Šive). Narod u dolini Kulu i u Manaliju obožava je kao Veliku Majku, neki veoma neodređen oblik boginje Durge.

Kada smo stigli pred hram vrata su bila zaključana. Ali ubrzo, iz senke drveća pojavila se žena čije su nas oči gledale prijateljski. Reče nam da je ona čuvat i sveštenica ovog hrama, da zamjenjuje svog muža koji je sadhu – asketa, i u nekoj od himalajskih pećina sedi i meditira, ali kako ona reče: »razgovara sa bogovima«. Odvela nas je unutra. Začudilo nas je da je to gola kamera pećina. Svetlucalo je samo nekoliko uljanih lampi i bacalo senku na ogromnu stenu »iz koje se pojavljuje boginja«. Vernici su doneli

dosta cveća: žutih, plavih i purpurnih cvetića bez drške. Na vrhu stene stajala je posuda sa kokosovim mlekom.

Kamen je znamenje bogova. U hindu mitologiji igra značajnu ulogu. Beli kamen simboliše boga Šivu, crni shatagrama – amonit, boga Višnua, rudača boginja Durgu, crveni kamen boga Ganšu – boga sa slonovskom glavom, a kristal Surye, boga sunca.

Stena u hramu koja simboliše veliku boginju, poprskana je bila tamnocrvenim mrljama. One potiču od krvi žrtvovanih životinja. Hidimba nije samo lokalna boginja, ona je Velika Majka za sve vernike koji stupe u njenu pagodu. U vreme festivala dusshere dolaze poklonici iz svih krajeva Indije.

Dolina Kulu

Ima viša načina da se stigne u Kulu. U vreme sezone (kraj aprila do sredine juna i septembar – oktobar) saobraća redovna avionska linija iz Delhija. Vozom je nešto komplikovanije: on vozi samo do Pathankota, a odatle se mora nekim kolima, delimično kroz klisuru. Autobusi redovno saobraćaju Simla – Kulu i Kulu – Chandigarh. Mi smo pošli kolima iz Chandigarha, grada Courbusierove tropске arhitekture. U Kiratpuru se račavaju putevi: levi vodi za Bhakara Nagal Dam, gigantsku branu, a desni za Mandi. Od Mandija smo pošli jednim prosto »samoubilačkim« drumom uzbordo, preko ogromnih kamenih blokova prepunih rupčaga, tako da kola visoko odskaču. Put postaje još opasniji kada se zade u uzanu Klisuру reke Beas. Ali, predeo je romantičan! U brdskim procepcima raste gusto mahovina. Reku Beas napačaju vodom bezbrojni vodopadi i potoci koji »izniču« negde iz brda. Kao srebrna traka presijava se reka kad stigne u zelenu, pustu dolinu, praveći oštре meandre. Predeo koje ljudska ruka nije dodirnula! Tek tu čovek može da shvati što znači čedna priroda. Sa obe strane visoko se okomito dižu obronci brda iza kojih se sunce rađa i za čije vrhove zalazi. Osamdeset kilometara duga, čas sasvim uska, čas po dva kilometra široka dolina toliko je životpisna da ček ni truckanje ne može da pomuti ushićenje tom leptotom.

Skavo godišnje doba u dolini Kulu ima svoju draž. U martu pupi drveće jabuka i kajsija i cveta, te liči na ružičasto cvetno more. Višim predelima prostore se beli i crveni Rododendroni. Leti, na obali reke Beas koja krivuda usred polja, zeleno se prepiče sa zlatom zrelih žitarica. Plamti rascvetano drveće smrdljike (Rhus cotinas) i sumaha. Jesen kao da je najživopisnija, najjobonjena: čisto, plavetnilo neba prošaranje je snežnobelimi oblacičima. Jabuke, nabrekle od zrelosti, crvenih »obraščića« vise kao mali lampioni, a vrhovi visokih planina blještaju od beline snega. Retko gde se mogu videti topole tamo krov zlatom jeseni obojene. Zima sve zavije u belo, a kada sunce sija na snegu se očrtavaju nežne boje duge.

Iz istorije Himalaja

Hronike kažu da je u državi Himachal Pradeshu podignuto 2500 hramova, a većina se nalazi u ovoj dolini. Ti hramovi su simboli jedne religije koja je simbioza hinduzma i magičnih verovanja primitivnih plemena rasutih po brdima Himalaja.

Država Himachal Pradesh sastavljena je od bivše 31 kneževina raznih rasa i kultura. Dravidi Arijci izmešali su se sa domorodačkim plemenima: indigenoznim i pridošlim. Daleko pre nego što su Arijci upali u Indiju (oko 1500-te god. pre n.e.) Dravidi su bili visokocivilizovan narod. Bili su odlični trgovci i arhitekte, a njihovo društvo savršeno organizованo. Iako o njihovoj religiji nema podataka, zna se da su bili veoma religiozni. Deo njihovih verskih običaja sačuvan je do danas. Glavno božanstvo, pored Boginje Majke, bio je bog stvaranja i razaranja koji je u hinduzmu nazvan Šivom, a glavna boginja njegova žena, u prastaro doba verovatno neka Boginja Majka. Lokalna božanstva bili su totemi i duhovi. Verovanja je bilo veoma snažno tako da arijskim osvajачima nije ostalo ništa drugo već da čine kompromise – svoja vedska božanstva spaja sa indigenoznim i dravidskim. Nisu uspeli ni svoj socijalni sistem u potpunosti da oživotvore: zaštitna podela na rase pretvorila se u socijalnu kategoriju kaste i jate (džata).

I budhizam je prodreao na »krov sveta«. Ali i on je brzo pokleknut pred uvreženim stariim verovanjima: stvorio se lamaizam, mešavina učenja Sidharthe Gautame Budhe i verovanja u duhove, bogove prirode i demone. Postala je to specifična mešavina indijskog buddhizma, tantričkog hinduizma, tibetanskih magija, duhova dobrih i zlih i nekih zagonetnih božanstava stare tibetanske religije bon.

Prilично je teško razgraničiti ove tri glavne religije: hinduizam, buddhizam i stari bon, jer taj amalgan štiti moćna barijera od večnog snega i leda.

Kulturno nasleđe

Kulturno nasleđe ne ogleda se samo u religiji – ono obuhvata arhitekturu, skulpturu, slikarstvo, literaturu, muziku, plesove i zanatstvo: rezbarstvo, tkanje i vezove.

Sve ove umetnosti su zastupljene i dolaze do izražaja prilikom festivala, specijalno najvećeg dusshere. Hram Raganatha u Kuluu je cilj ka kome se sleže sva ta šarolika, maskiranja procesija. Država Himachal Pradesh ima četiri oblike kuće bogova: hram u pećini, hram u obliku pagode, drveni hram i klasičan oblik severoindijskog hrama sa shikarom (tornjem) koji oponaša sveto brdo Kailasu. Hram Masur u oblasti Kangre jedini je primerak hrama isečenog iz stene, u ovom delu Indije.

U vreme prikazivanja Kala Kendre' stanovnici Kulua na vašaru pričaju svoj život i verovanja kroz ples u vreme dusshere. Njihova umetnost je na zavidnoj visini. Tu se mogu naći i drvene skulpture kopije sa hrama boginje Lakšmi iz Bharmoura, Saktidevi iz Chhattraria, boginje Kali iz Mirkule i Hidimbe iz Manalija; tu su i scene iz hindu epova i mitologije. Ono što je najupadljivije u ovim malim »buticima« na glavnom trgu, su maske. Tu se tkaju i tepisi, vezu šalovi i režu maske. Ljudi, žene i deca stoje oko i kao omadjani, široko, otvorenih crnih očiju posmatraju kako se pred njima rađaju etnička dela. U ovoj dolini, kao i na okolnim brdima vlada verovanje da magične snage stvaraju umetnička dela, specijalne maske. Čim čovek stavi na svoje lice neku masku, on je istog trenutka simbol boga ili duha čiju masku ima na lucu. Materijal od koga se prave maske je različit: glina, drvo i kovani metal – bronza ili srebro. Umetnici – zanatlije koji ih prave smatraju se nekom vrstom maga.

Maski ima na celom području Himalaja, ali najbolje su one iz doline Kulu. U mestima Lahaul i Spiti koji leže na visokim himalajskim prevojima, rade isključivo drvene maske, a prave se po uzoru na one iz lamaističkih manastira, iz njihovih najsvetlijih delova, a većinom su kopije starih tibetanskih maski. Uvek kada dođe vreme ritualnih igara, lame uzimaju svoje maske i pješu plesove starih legendi o putovanju kroz carstvo smrti iz kojeg ima povratak. Maske su veza vremena i prostora između sveta i nadsveta.

Na granici Tibeta

Granične oblasti prema Tibetu, Lahaul, Kinnaur i Spiti su svet za sebe. Ove žive plemenske zajednice veoma srodne Tibetu, tibetanskoj kulturi i njihovom načinu života. Najbolji i najočigledniji dokaz su mnogi manastiri: Gurughant, Kardang, i Shanshur u dolini Lahaul, zatim Tabo, Dangkar, Pui i manastir Kye u Spiti. Ti manastiri su prave dragocenosti lamaističke religije i umetnosti.

Dolinama se razležu zvuci radgonga – šumskog roga, frule od školjki, gongovi i cimbala. To su ritmovi kojima monasi svakog jutra i večeri prate recitacije mantri – magičnih formula, bajarica; one su obavezni deo njihovih svakodnevnih ceremonija.

U manastirima Jangi (džanji), Rarang, Kanam, Kalpa, Rangrih, Tashijong (Taši-džong), Lobraang, Sunam, Ahalkhar Lipa i Thangi u oblasti Kinaur, ponavljaju se isto: svugde se čuje magična mantra »Om Mani Padme Hum«. Svečane kante su početak i kraj dana jednog kaludera.

Svi manastiri u ovim usamljenim visokim dolinama južnih ograna Himalaja prestavljaju vrata u jedan drugi svet. Neupućen će se preplašiti od njihovih tantričkih zdjilja, od grdoba beskrnjog broja demona, čije je idejno značanje tajnovito. Ako se bar malo pročita o tantrizmu i lamajizmu lakše se čovek snalazi u ovim himalajskim svetištilama. Estetska merila, ma koliko bila razvijena, ne pomažu čoveku da se snade suočen sa ovom umetniču: zdjilim silikama, thangkama (slike verske sadržine na dugim svitcima). Ulazak u unutrašnjost hrama i manastira većinom nije dozvoljen.

Manastir Kardang spolja deluje kao skup glinenih kućica, koliba i chörtena (stupa), nabacani bez ikakvog reda. Tek iz ptičje perspektive celo postrojenje dobija neki urbanistički smisao. Glavne zgrade sa hramom leže malo užišeno, a iznad njih se uzdiže chörten: Zgrade ispod i iznad su pojedinačne čelije lama. Nad svim tim je stan vrhovnog lame, iz koga on može pogledom da obuhvati celo manastirske postrojenje. Pogled se pruža i preko dubokih dolina, sve do najviših vrhova planina daleko na horizontu.

Put za Lahaul

Put za Lahaul je dalek, pomalo opasan i moguć samo za vreme leta. Jer 4.400 metara visok Rothang-Passu sva tri druga godišnja doba je zavejan, počev od oktobra sve do kraja aprila. Tada su stanovnici visoravnih Lahaul i Spiti otsećeni od sveta i prepusteni sami sebi. To ih je, verovatno, naučilo čutljivosti; tek po neki put dovikuju se preko zavejanih brda sa onima na susednom brdu do kojih ne mogu da dođu od dubokog snega. Za sve koji ovde žive mogu se odnositi reći iz Skanda Purana: »Onaj ko misli na Himalaj (Himalaje) iako ih ne vidi je veći i od onih u Benarsu koji obavljaju sve rituale. Isto onako kao što rosa nestaje kada se jutrom pojavi sunce, isto tako neštaje greh čoveka kada se nađe oči u oči sa Himachalom...“

Snagu koja zrači iz ovih brda osetio je, još pre 1500 godina kineski hođačnik Huien Tsang. Kinezzi su dolazili u Indiju da bi se na izvoru upoznali sa buddhizmom. Indijom je tada vladao Harsha (VII vek) čija je pobožnost postala poslovnička. U čast Kineza kralj poziva, iz dvadeset zemalja na hiljadu buddhičkih kaludera, brahma i džinističkih mudrača na buddhički koncil koji je trajao pet godina. Taj značajni koncil održavao se, kao što piše indijski hroničar Sanyal, u kraljevskom gradu Kanauju (Kanauž), gde se sastaju svezne reke Gang, Jamuna (Džamuna) i Sarasvati. Na kraju svog izveštaja o putovanju i boravku Huien Tsanga u Indiji, on piše: »U Himalajima, u rajskej usamljenosti uspeo mi je da dodem u dodir sa zemljom i nebom i da shvatim tajnu transcendentalnog prosvetljenja«.

Hipci na planinskim stazama i bogazama

Mlađi i devojke iz Evrope i Amerike, sanjajući svoje snove krstare putuju i stazama Himalaja, puše hašiš, izležavaju se na suncu ništa ne radići, želeći, možda, da osete onu snagu saznanja koju je svojevremeno osećio kineski hođačnik Huien Tsang. Prešli su više od osam hiljada kilometara, a ostvarili samo jedno: grupisali se u svoje hašiš društvo jer, ma gde bili, ovako zajedno osećaju se kao kod kuće. To je izgubljena, možda loše »programirana« generacija koja nikada neće naći sebe i svoje mesto u društvu. Mnogi od njih će bedno umrijeti negde na nekom puteljku, ili iza zidina nekog manastira, a retko ko u bolničkoj postelji.

prodavac papagaja, vasar u kulu (oblast himalaja)

Sta će biti od te mladosti koja ide putevima lutalačke neizvesnosti i onako slabo odeveni, ne prezazu da se upute čak na velike visine?

U institutu za planiranje i visinsku istraživanja u Manaliu major Singh otvori je školu za obrazovanje alpinista. U njoj se podučavaju budući alpinisti. Tu se oni upoznaju sa veštinom planinarenja i opasnostima sa kojima će se suočiti na Himalajima. Ali, ne samo to; u ovoj čudnoj školi, pored fizičkih znanja dobijaju se i duhovna. Nije im penjanje na Himalaje jedini cilj već i teme istorijskih, kulturnih i duhovnih studija. Ovo se može nazvati sveobuhvatno obrazovanje. Major Singh je poznat i čuven i van granica svoje zemlje. U program školovanja spada i petnaestodnevno penjanje na visoke delove Himalaja. Ona ko sve to uspe da savlada, uprkos gladi, umoru i strahu, prema mišljenju Mr. Singha, na najboljem je putu da postane dobar, disciplinovan himalaški alpinista (alpinizam u Himalajima razlikuje se od ostalih alpinizacija jer su Himalaji specifičnost za sebe).

Penjanje preko zaledenih stena, mnogočasovna lutanja kroz veter i kiše, dubok sneg – to su sve probe i iskušenja koja može da savlada samo jaka i disciplinovana ličnost.

Hipci koji po ceo dan sede na suncu ispred kafića kraj sumpornog izvora Vašiš, šalabazaju, ne bacivši čak ni kratak pogled na večnim snegom obvijena brda, prosti su zastrašujući kontrast mlađicima i ponekom devokom sa ruksazima na ledima i šatorima koji svake nedelje kreću iz Manalija i hrabro marširaju prema tim brdima. Hipci ih ne primećuju, jer žive u svom zatvorenom svetu omame, ali zato njih primećuju alpinisti, preziru ih i klone ih se kao da su kužni.

Preko Rothang-Pasa

Reka Beas vijuga prekrasnom dolinom. Kada, na kraju doline stigne u stenoviti predio koji je oivičen šumama borova, i ketrova, nastaju brzaci. Voda je bistra, smaragdno zelena, a u manjim tokovima u njoj se ogledaju nebo i brda. Drum se polako penje. Prolazimo kroz male sela, tipičnih drvenih kuća prekrivenih stepeništa isturennim krovovima od šindre, te izgledaju kao da su okruženi balkonima. Mestimično put vodi kroz ogromne gledere čije ledene mase uokviruju drum kroz Rothang-Pass. Strmi obronci su goli i smedii; ali neki delovi klisure su prekriveni sagom od purpurnog i plavog brdskog cveća. Iznad usamljenih, 5000 metara visokih planinskih lanaca bele se 7000 metara visoki vrhovi, pred čijom se lepotom, veličinom i tišinom u čoveku rada strahopštovanje, pa i strah.

Na brdskoj stanicu Grassland-Muddy pijemo čaj. To pijenje čaja nije samo tradicija već i potreba. Tu se mimožlavi autobusi Manali-Keylong. Možda im je ovo poslednja tura za tu godinu, jer je već 10. oktobar. Imamo sreću sa vremenom jer je inače u ovo doba tu gore već napadalo puno snega, a 4400 metara visok Rothang-Pass zatvoren za svaki saobraćaj. Tu negde iz brda iskače reka Beas. Duva je snažan vetr, ali sunce je blistalo i prosti peklo. Ni jednog oblaka na blistavom plavom nebu. Visoravni su sve uže. Ogoromne kamene litice stravično vise nad drumom Passa, tako da čoveka jeza hvata prolazeći ispod njih. Na kraju klisure je seoce Koksar, samo dve-tri kuće i jednom restoracionom; duboko dole teče reka Chandra. (Čandra). Tu smo ručali u bašti. Osim nas bilo je još samo vojnika i oficira indijske armije. Malo dalje je selo. U njemu smo sreli nekoliko trgovaca sa raznom robom. Ranije je tu bio karavan saraj; tu su se odmarali karavani iz Tibeta koji su nosili vunu, mošus, svilu, thangke i brokate iz Kine. Nosili su sve to za Indiju gde su ovi trgovci sa »krovu sveta« kupovali so i nosili u Tibet, koji nema soli. Do kineskog zauzimanja Tibetom ovaj »put svile« bio je veoma prometan. Danas je on relativno pust: sretne se samo po koja kolona vojnih vozila, ili teško natovarene mazge iz okolnih sela.

Tajne manastira

Drum za Kanzum-Pass vijuga desnom obalom reke Chandre. Kod mesta Batala prelazi reku, a dalje se neglo penje do visine od oko 5000 metara. Sa druge strane Passa leži Spiti, divlja dolina slična mesečevoj površini, a usred nej čudesna lepota visinskog manastira Kye (Kje). Boravak u Spitiju je prava avantura. Nema da nikakvih udobnosti za turiste. Osim toga, za dolazak u Spiti je potrebno imati specijalnu dozvolu tzv. »Inner-Line-Permisjon«.

Lavine kamenja, brzaci i siloviti vodopadi su velika opasnost za planinare, ali ipak, sve muke i opasnosti se ispite, jer igra maski lama i kaludera u manastiru Kye pruža jedinstven spektakl. Njihovi teški kostimi od skupočnog brokata i svile, prekriveni su magičnim crtežima i slikama. Maske buddhičkih kaludera u manastirima doline Spiti iste su kao maske sveštenika u Tibetu, Ladaku, Bhutanu i Sikkimu: bele glinene glave crvenih, plavih, zelenih i žutih demona i bogova. Figure duhova, bizarse fantazije čudnih oblika liče na začarana za snavođenja. Oni su simboli zlih snaga i poriva u čoveku, ali himalaške lame znaju da ih »ukrote«. Posle dvadeset šest časova, svojim teškim ritmom i laganim, sistematskim pokretima, mumlanjem mantri, oni na kraju »pobeduju« snage tame. Dobri bogovi trijumfuju nad davoljima – čovek je zahvaljujući ritualnom plesu i kantatama ponovo oslobođen svih tih mračnih sila.

Spiti nam ostaje u sećanju kao čudesan san, onako prekriven snegom, druma koji se cakli od tananog sloja leda, sve dok sunce ne osvoji. Vožnja kolima tim drumom moguća je samo pet do šest časova dnevno.

Svaki kilometar u ovom delu Himalaja je opasan. I pored sunca koje je blistalo sa uvek plavog neba, muke smo videli dok nismo stigli do visoravni Lahaul. Nju nazivaju »Lady Keylong«. Kada smo joj se približavali jarko crveni oblak nadne se nad njom. Sa okolnih brda blještavo beli sneg se caklio. Morali smo da stavimo crne naočare jer su nas oči zbolele od tog bljeska. Snežni vrhovi brda začas su »progutali« sunce, a mrak je naglo osvojio. Sneg je sada blještio crvenim sjajem.

Kao i sva brda Himalaja i ova su sveta. Prema verovanju naroda na njih niko ne sme da se penjejer, kažu meštani himalaških sela, »bogovi su zbranili pristup svim ljudima, a oni koji su pokušali nisu se nikada natrag vratili«. Sve himalaške ekspedicije su dolazile tokom punog leta, ali i od tih ekspedicija su neke nastrale, ili se vraćale prepolovljene.

Teško je opisati »Lady Keylong« i brda iznad visoravnih Lahaul. Himalajisti tvrde da su ona jedinstvena na svetu. Njihova lepota mami i priziva, ali tek

kada se stupi na njihove ledene staze i glečere oni pokažu svoje pravo ubilačko lice.

Ispred konačista indijske vlade viju se zastave na većernjem vetr. U Lahaunu postoji i motel za turiste. Daleko je to od nama poznatog pojma motela: to su bezmalo prazne sobe sa golin drevnim ležajima, jednim WCom i dva mesta za umivanje. Svi koji ovde dođu moraju sobom poneti vrće za spavanje, čebad i sve drugo što je čoveku potrebno, čak i čaša. A čistoća? Metla je jedina alatka koja se, po neki put, upotrebi. U selu se može kupiti ponešto od lokalnih namirnica.

Da bi se došlo do manastira Kardang koji leži na visini od 4.500 metara mora se u selu iznajmiti mazga koja „poznaće“ najpristupanje puteve staze; izgleda da joj čak ni vodič nije potreban, premda je svakako sigurnije sa njim.

Manastir Kardang liči na neko utvrđenje, onako položen na stenama strmih brda, kao da gospodari dolinom i visoravni. Bilo nam je dozvoljeno da sledećeg jutra posetimo manastir. Morali smo poći veoma rano jer je danima bilo pričljivo dug put kroz dolinu, pa preko rečice, a onda uzbrdo dobrolih tri kilometara. Ispred nas su isle mazge teško natovarene namirnjača za manastir i malo selo oko njega. Iznad nas krstarili su ogromni himalajski orlovi, a niz padine bučno se survajalo kamjenje u dolinu. Posle nekog vremena, kada su se srušile neke stene, videli smo u daljinu posrednica tri časa stigli smo u manastir. Četvrtaste glinene zgrade na dva reda, srednje tri sprata potsećaju na arhitekturu Tibeta. Ispred selu mala žutosmeđa pokošena polja. Vreme je vršidbe. Seljanke vilama zahvaljuju žito, bacaju ga u vazduh da bi se prošušilo pre nego što počne prava vršidba. Kad smo ušli u selo dve devojčice su počele da vršite – prvi put vide strance u njihovom selu. Vršidbu obavlja stoka: šest do sedam krava i volova, predvedeni jednim mlađićem, okreće se oko mlatila u širokom krugu. Seljak peva pobožne pesme.

Ljudi iz Lahaula su vedri i spokojni, blage naravi. Surovi život u brdima učinio ih je snažnim i strpljivim: primaju ono što ih snade i strpljivo nose tešket života, u ubeđenju da iza nuka mora doći rasterećenje i bezbržnost (u drugom životu). Jak ledeni vetr koji ovde duva urezao je duboke bore na njihovim licima.

Da nema velikog chortena (lamaistička stup) usred dvorišta i mnogih molitvenih zastava koje više svud unakolo po krovovima, teško bi se reklo da je to manastir. Glinene kućice lama i manastirske zgrade su sasvim jednostavne i malo se razlikuju od okolnih seoskih kuća.

Da nije bilo Chherang Ram Thakara čiji je brat lama – službenik Yontan Vaida (radi u manastiru kao slikar i nadrilekar) ne bi smo ni dobili dozvolu da dođemo u manastir. Primali su nas u glavnoj zgradi manastira na gornjem spratu. Pogled odatle na široku dolinu visoravn u njene duboko usećene strane, deluju veličanstveno. Iznad doline – visoravni okomito se dižu 7000 metara visoka brda prekrivena bledo belim »kapama« i »ogrtačima«. Oči lepote dah zastaje! Ono što čoveka u tim brdima čini najsrcećnjim, je glavna tisina.

Da nas počaste, lame su nam spremile Paddak (vrsta pereca od pšeničnog brašna prženih na ulju). Kada je došao brat našeg prijatelja lama Yontan on nas povede k sebi u jednu drugu, malu kuću u kojoj on živi i radi svoje thanke na kojima prikazuje Buddu i Bodhisattve.

Yonatan ne živi uvek u manastiru; on pripada sekci lamaista tzv. »crvene šeširi«, jedna sekta koja se ne održi zemaljskih blagodeti. To sveštjenstvo je više svetovno, a manje asketsko i kaludersko u našem smislu. Yonatan je poznat i ima mnogo sinova i kćeri. On, u Tibetu školovan »doktor«, bavi se tajnim naukama medicine, ali istovremeno on stručno obraduje svoju zemlju u slobodnim časovima kada nije u manastiru gde meditira i malo svoje slike. Za sve vreme dok živi u manastiru on se povinjuje svim pravilima monaštinskog života: diže se u cik zore i meditira sve do 9 časova pre podne. Posle tih časova »uaranjanja u sebe« kaluderi (sa njima i Yonatan) dobijaju čaj i doručak. Svaki lama živi sam u svojoj ćeliji. Tri puta mesečno sastaju se sve lame u glavnom hramu manastira da bi skupno meditirali. I to traje po nekoliko časova.

U manastiru Kardang ne održavaju se plesovi lama, ali u manastiru Shanshar izmjenjuje se ritualne igre koje traju deset dana. Sadržaj su misterije i mirakule. Prikazuju se i legende o tibetanskom kralju koji je želeo da iskorenji buddhizam. Plesom davola oni prikazuju otpadnika koga na kraju pobeduju i ubiju. Ove ogre simboliziraju trijumf dobra nad zlom.

Manastir je čuven sa svoje velike i bogate biblioteke punе manuskriptа dela Kanguri Lakanha (kuća Kanguire, ili buddhičko učenje). Da bi prouđao ovo delo vrhovni lama Negi Tenzing Gyaltsen se uputio iz Benaresa dovode. Yonatan nam reče da bi starina želeo sa nama da razgovara o budizmu, bolje rečeno o buddhičkom tantrizmu. On nam je čak dozvolio da pogledamo tantrickе zdjeline slike u tajnim odajama manastira.

Tantrizam

Sadržaj ikona koje smo videli u tajnim odajama je tantrički. Tantrizam je versko shvaćanje koje se osniva na verskim svetim knjigama shakti – tantrama (knjige o feministinoj energiji bogova). Ove magično – mistične skripture iznose ideologiju putem dijaloga između boga i njegovog femininog aspekta – shakti. Cilj je tantrizma da čovek, uroniši u svoju nadujublju duhovniju unutrašnjost, sagleda univerzum. Jer svaki čovek je mikrokosmos ogleda se u makrokosmosu. Cilj tantričkih ceremonija je „Veliki Doživljaj“; mi smo u univerzumu – univertzum je u nama.

Pojednostavljeni definisano, tantrizam je u krajnjoj liniji skup elemenata mnogih azijskih religija, a pre svega indijskih. Tantrizam nije religija već metod pomoću koga se aktiviraju čovekove duhovne snage. Sama reč -tantra- posredno znači širiti svoju svest, ali isto tako i širiti učenje, ali znači i knjiga.

Postoje mnogi putevi koji vode ka sjedinjavanju individualne duše sa dušom sveta; od duboke, tihе meditacije do sredstvenih zagrljaja koji simbolizuju sjeđivanje boga sa njegovom shakti. To je spoj dva principa prirode: femininog i maskulinog — lamaisti ih nazivaju Yab — Yum. Kao izazov tog sjedinjavanja je seksualni zagrljaj, na slikama bogova i njihovih shakti, a u ritualu vernika i vernice. Prema shvatnjama tantrista svaki čovek, i muškarac i žena, nose u sebi obe prirode, a one čine jedinstvo.

Yab-Yum smatra da je muškarac put, akcija, simbol materije, a žena ono natprirodno, metafizičko više sanjanje. Oba, ujedinjenju daju celinu: harmoniju sveta sa nadsvetom. Na taj način se moraju tumačiti zidine slike u Kardangu (i u celokupnoj tantričkoj umetnosti) jer "najviši Buddha u seksualnom zagrijaju sa femininom mudrošću" kazuju suprotnost najvišem zadovoljstvu. Tantrički misticizam ne znači odlučiti se od života, već ga kroz vrhunski izraz – seks – afirmisati. Ove seksualne scene raznih parova (bo-gova ili demona) su simboli snage jedinstva ljudske prirode: čoveka i univerzuma. Tanre kažu: »Ja sam sve to; iz mene sve nastaje i u mene se sve vraća«.

Ali to ne znači da je čovek rnerilo svih stvari; on je više, putem materijalizacije procesa, oslobadajući deo neshvatljivog neizmerljivog ustrojstva, početak u kraj svih stvari. Da bi mu se približio, cilj je svakog čoveka (tantrički) da teži potpunoj uniji sveta i nadsveta. Ovom cilju služe kantate i mante (bajalice) melodije i ritmovi. Lame se sastaju u svojim šarenim izmalanim hramovima, sa radonzima¹, cimbaliama, frulama od školjike i gongovima, da bi učestvovali u ovom sakralnom »koncertu«. Bajalica: »Om Mani Padme Hum« izgovara se u horu koji liči na duboke tonove orgulja.

Zid dva sveta

Sred, kao staklo čistog, azurno plavog neba, blistaju gigantska bela brda, sada sa svojim pškošenim poljima prelivaju se zlatom. Nezaboravna slika koja pokreće najdublje emocije! Da li tom lepotom Himalaj žele da daruju ljudе i iskupe se za mnoge svoje surovosti? Žitelji taj dar primaju sa rezervom jer znaju da je čud Himalaja nepredvidljiva; začas se mogu prozločiti. Grmljavina u Himalajima je stravična!

Taj gigant u sruč Azije je barijera koja deli dva sveta: severni, kineski sa svojim ateizmom i komunizmom, i južni metafizički, sa orientalnim modelom demokracije. Da li će budućnost saženjem komunikativnih mogućnosti, biti u stanju da sruši tu barijeru? Logičan odgovor bi bio potvrđan, jer setimo se da je buddhizam, rođen u Indiji, svojim idejama osvojio, ne samo Kinu, već i Koreju i Japan. Tu smo, sve masovnije i mi, nosioci ideje konzumskog društva i obožavalača tehničke civilizacije jer sve češće posećujemo „krov sveta“. Da li će se lamaizam i buddhizam i u ovoj idejnjoj na jezdu snaći? Možda je vrhovni lama iz manastira Kardang bio ipak u pravu kada nam je rekao: „Buddhizam je najfleksibilnija religija na svetu. On odavno poznaje to što vi mislite da je vaš izum: socijalizam i nauka. Mi imamo odgovore za sve dileme, i duhovne i materijalističke“.

Na krovu jedne od manastirskih zgrada jedan mlađi lama je meditirao, sedeći spokojno skrštenih nogu. Očigledno, njegov duh bio je daleko. Posmatrajući lamine mirno uranjanje u misli, setili smo se reči vrhovnog lama: »Kod vas u Evropi samo mali broj ljudi zna da razmišlja duboko; svi ostali žive angažujući najviše dvadeset procenata od kapaciteta duhovnih i misaonih snaga uma. Kriva je vaša razvijena civilizacija koja vam je život učinila suviše udobnim. Vi to plaćate i rakom pojavom skleroze. Kod nas je sklerozu bezmalo nepoznata bolest. Nema je ni medu seljacima i pastirima – i oni moraju da razmišljaju kako bi preživeli...«

Iz doline penju se mazge natovarene vrećama krompira. Pored izvanrednih ružičastih jabuka, krompir je glavni izvozni artikal doline Lahau. Kraju obale reke, na ivici brda gde se nalazi selo, jedna mlada, izvanredno lepa žena sedi na kamenu i pева neku tužnu pesmu, obojena zracima sunca na zalasku. »Ona peva o nesrećnoj ljubavi», objasni nam Cherring. Njene oči kazivaju su tugu neispunjene želje. Njena oglrica i naušnice presijavali su se jarkim tirkizom. Kraju nije mirno pasla jedna mazaga.

Jarkim tirkizom. Kraj nje je mirno pasja jedina magza.

Na zidu male bolnice Keylonga sunčevi zraci su osvetlili ogroman plakat koji propagira planiranje porodice: »Srećna porodica nema više od dvoje dece«. U bolnici rade dva mlada lekara iz Delhija koji su ovde poslati da leče od »svega i svaege« sve stanovnike doline Lahaul i obližnjih brda (obojica su добри alpinisti). Oni obavljaju i sterilizaciju koju propagiraju sa velikim žarom. Često se sukobljavaju sa lamom – doktorm i njegovom tajnovitom medicinom magije i vratžbine. Ali još uvek on ima više pacijenata od oba lekara. Ali, kako nam reče jedan od njih: »Ljudi već razmišljaju da je naša medicina efikasnija od vratžbine našeg «kolege» lame«. Svakim danom imamo sve više posla...“

Rastanak sa Lahaulom svima nam je teško pao. Sve što smo videli i doživeli nije ostalo bez uticaja: čarobni pejzaži, vedri, u svoj mir povučeni ljudi, magični rituali lama „crvenih šešira“, šarene ikone i thangke bezbrojnih bogova, dobrih i zlih duhova i demona u raznim aktivnostima: surovim i blagopaklono dobroćudnim.

naklonio dobroćudnim.
Vratili smo se drugim putem prema Manaliju koji nije bio manje čaroban, a i opasan. Između Manalija i Kulua našli smo na romantično naselje Nagar. Ono leži na oko 300 metara iznad reke Beas usred šume borova i raznih listopadnog drveća čije je lišće sene zlatom prelijala. Put se kroz šumu penje do starog zamka koji je sada otvoren za turiste. Sagraden je od drveta pre jedno dve stotine godina. Oko zamka, usred šume rasut je niz seoskih kuća prekrivenih debelim krovovima od šindre. Ispod lika ulaska u zamak ispisana je legenda Nagara. Jedna nesrećna maharana skočila je sa jednog od mnogih isturenih balkona u provalištu i ubila se zato što je njen ljubomorni stari muž bio njenog ljubavnika. »Duša maharane još uvek luta – ne može da našte mir«. Oko zamka ima nekoliko malih hramova, izdvaja se jedna pagoda sa četvrtastom kupolom slična kineskim pagodama. Danas Nagar je prilično pust, osim leti kada se sjate turisti, većinom Indijaci jer konfor nije baš na zavidnoj visini.

U dolinu Kulu smo stigli lagano, ne žureći se, kolima, a otisli smo brzom avionom. Iz aviona smo još za kratko gledali tu lepotu, sada sa visine, ali se ubrzo pred nama prostra ravnina, ridešiva zemlja Indija.

¹. Raghu, mitski kralj iz dinastije sunca, potomak boga Rame.

Raganath je bog toga kulta.
Kao što je uvedeno u svom miniaturnim slikarstvom koje je cijelto tokom XVII. – XIX. veka.

³ Kala Kangra, pozorišna predstava pod vadrinim nebom.

³ Kala Kendra, pozorišna predstava pod vedrim nebom
⁴ Om Mani Padme Hum = O ti dragulju u lotusu = Ti Buddho u srcima ljudi

⁵ To je između ostalog, samo jedan od aspekata komplikovanog tantrizma, njegov dogmatski deo.

. To je, između ostalog, samo jedan od aspekata kompleksnog i često nema veze sa realnom praksom i ritualima tantrizma.

⁶. Radong, vrsta instrumenta (duvačkog) tipičnog za himalajske predele.